

PETER MARIOT

PRIESTOROVÉ ASPEKTY CESTOVNÉHO RUCHU A OTÁZKY
GRAVITAČNÉHO ZÁZEMIA NÁVŠTEVNÝCH MIEST

The paper is composed of three thematical parts. The introduction is devoted to a general view on some functional aspects of the relations between tourism and space. The second part deals with methodical questions concerning the gravitational inland of tourist centres. The third part reports the results of a concrete research relative to the gravitational inland of some chosen tourist centres in western Slovakia.

1. ÚVOD

Napriek tomu, že tematika priestorových vplyvov návštevných miest patrí k významným i zaujímavým problémom a je priam školským príkladom pre ilustrovanie príslušnosti otázok cestovného ruchu do sféry geografie, sa práce, venované gravitačnému zázemiu návštevných miest len zriedkavo objavujú v odbornej geografickej literatúre. Iba málo autorov venovalo týmto otázkam pozornosť vo forme niekoľkých odsekov v rámci širšej štúdie (5, 10, 13, 14, 16, 17), či v podobe osobitného článku (2, 4). Najzávažnejším dôvodom, ktorý podmieňuje vznik tejto situácie je komplikovaný a často i časove náročný prístup k numerickým materiálom, ktoré dovoľujú štylizovať konštatovania o rozsahu a štruktúre zázemia jednotlivých návštevných centier, keďže existujúca štatistika cestovného ruchu v žiadnej krajine neposkytuje údaje o skladbe návštevníkov, umožňujúce detailnejšie analýzy priestoru, z ktorého prichádzajú. Treba však hneď na úvod povedať, že sa tak deje nielen na úkor rozvoja teórie, ale tiež na škodu plánovania cestovného ruchu. Pre vypracovanie reálnych prognóz vývoja návštevnosti nejakého centra, resp. územia, nie je dôležitá iba bonifikácia existujúcich predpokladov, či údaje o počte hostí, prenocovaní, priemernej dĺžke pobytu, alebo stave materiálno-technickej základne. Nesporne dôležitým činiteľom je tiež zistenie šírky vplyvov návštevného miesta, resp. územia. Od nej závisia mnohé významné ukazovatele, formujúce ekonomiku cestovného ruchu, ako napr. využitie ubytovacej kapacity, frekvencia na prístupových cestách, sociálna štruktúra návštevníkov, priemerná dĺžka ich pobytu a pod.

Na závislosť medzi návštevným centrom a jeho zázemím upozornil vo svojej práci už Poser (9). Podľa jeho názorov tvoria oba tieto útvary z hľadiska geografie cestovného ruchu priestorovú jednotku vyššieho stupňa s komplikovanou sieťou vzájomných vzťahov. V súvislosti s úlohami súčasnej geografie ako vedy sa práve tento komplex vzájomných vzťahov medzi návštevným miestom a sférou jeho vplyvov dostáva do popredia záujmov geografie cestovného ruchu. Aby sa dalo pristúpiť k jeho analýzam treba však získať dostatok exaktných údajov o štruktúre návštevníkov štu-

dovaného miesta, čo v súvislosti s už spomínanými nedostatkami oficiálnej štatistiky cestovného ruchu predstavuje pomerne komplikovaný technický, a vzhľadom na skromnú skúsenosť so spracovávaním týchto údajov tiež metodický problém.

Z týchto dôvodov, i preto, že v československej literatúre sa podobná tematika ešte bližšie nespomínala, pokladá autor článku za vhodné, všimnúť si problematiku vzťahov: „návštevne miesto — sféra jeho vplyvov“, ako na širšej všeobecnej úrovni, tak tiež na konkrétnom príklade.

2. PRIESTOROVÝ MODEL CESTOVNÉHO RUCHU — STRUČNÝ ÚVOD

Bez ohľadu na zameranie definícií cestovného ruchu, ktorých sa za posledné desaťročie nazbieral veľký počet, takmer v každej je zakotvená formulácia o odlišnosti miesta trvalého pobytu účastníka cestovného ruchu a miesta, resp. územia, v ktorom sa stáva subjektom cestovného ruchu. Táto ústredná črta cestovného ruchu je nositeľom priestorových vzťahov celej tematiky. Na jednej strane existuje teda relatívne pevný bod (miesto trvalého pobytu), na druhej strane prechodne zvolené, sekundárne miesto pobytu (návštevne miesto) a medzi nimi určitá priestorová dimenzia, vyplnená prístupovou, resp. spiatočnou trasou. I keď podobný opis silne generalizuje skutočnú situáciu, v zásade vystihuje hlavné črty funkčného delenia priestoru z hľadiska geografie cestovného ruchu. Podobným smerom orientoval svoje úvahy tiež Jovičič (6), ktorý sa zaoberal funkčnými prvkami cestovného ruchu vo všeobecných rozmeroch. Bližšia konkretizácia jeho priestorovej funkčnej schémy cestovného ruchu (ak sa zoberie ohľad na rôzne možnosti využitia prístupovej, či spiatočnej trasy) umožňuje rozlíšiť týchto päť prvkov priestorovej schémy cestovného ruchu:

1. miesto trvalého pobytu — Mp,
2. prístupová trasa — Pt,
3. rekreačná trasa — Rt,
4. návštevne miesto — Nm,
5. spiatočná trasa — St.

Miestom trvalého pobytu označujeme sídlo, v ktorom má účastník cestovného ruchu trvalé, či prechodné bydlisko, chápané z občiansko-právneho hľadiska.

Pod pojmom návštevne miesto sa rozumie administratívna územná jednotka najnižšieho stupňa (obec vymedzenia hranicami jej katastra), na území ktorej sa nachádza aspoň jedna lokalita s návštevnosťou, pozorovateľnou v určitej časti roku.

Prístupová trasa je ten úsek cesty medzi miestom trvalého pobytu a návštevým miestom, ktorú účastník cestovného ruchu prekonáva bez toho, že by sa vo väčšej miere podieľal na cestovnom ruchu prechádzaného územia.

Rekreačná trasa je úsek cesty medzi miestom trvalého pobytu a návštevým miestom (resp. v opačnom smere), v ktorom sa účastník cesty vo väčšej miere zapojuje do cestovného ruchu prechádzaného územia, hoci ešte nie je v cieľi svojho putovania.

Spiatočná trasa je úsek cesty, ktorý prekonáva účastník cestovného ruchu pri návrate do miesta trvalého bydliska bez toho, že by sa vo väčšej miere podieľal na cestovnom ruchu prechádzaného územia.

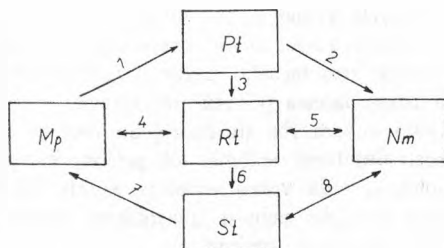
Ako vidno z určenia obsahu prvkov priestorovej schémy cestovného ruchu, sú definície prístupovej, rekreačnej a spiatočnej trasy v zásade podobné. Odlišujú sa iba: a) vyjadrením kvality účasti na cestovnom ruchu, keďže pri prístupovej a spiatočnej trase sa účastník „vo väčšej miere“ nezapojuje do cestovného ruchu prechádzaného územia; pri rekreačnej trase sa však do cestovného ruchu prechádzaného územia za-

pojuje vo „väčšej miere“, b) smerovaním cesty, keď pri prístupovej trase smeruje účastník od miesta trvalého pobytu k návštevnému miestu, kým pri spiatočnej ceste opačne. Podobné vymedzenie obsahu dovoľuje viacznačné vysvetlenie definície týchto prvkov, čo vo väčšine prípadov znemožňuje ich exaktné odlíšenie. Napriek očividnému priestupku proti logickým zásadám vymedzovania pojmov treba konštatovať, že uvádzané vymedzenia vystihujú existujúcu situáciu. Vo väčšine prípadov skutočne nie je možné s dostatočnou presnosťou odlíšiť tieto tri prvky priestorovej schémy. Dá sa tak spraviť iba v extrémnych prípadoch (napr. cesta lietadlom z Bratislavy do Splitu a späť ako prístupová a spiatočná trasa, výlety autobusom zo Splitu ako rekreačná trasa). Napriek tomu má i menej presné rozlišovanie rozmerov jednotlivých trás svoje opodstatnenie. Nie je ťažké dokázať odlišný spôsob chovania sa účastníkov cestovného ruchu v rámci rôznych prvkov priestorovej schémy cestovného ruchu. Stačí vyčísliť podiely výdavkov turistu na prístupovej trase, rekreačnej trase, v návštevnom mieste a spiatočnej trase a nepochybne sa ukáže prínos takéhoto členenia priestoru i pre ekonomiku a plánovanie cestovného ruchu.

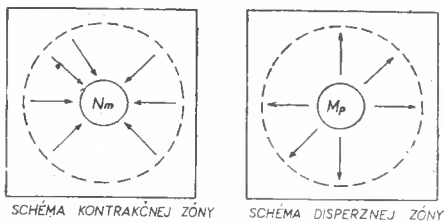
Funkčná návzanosť týchto prvkov môže byť rozličná. Závisí od polohy miesta trvalého pobytu, jeho rozmerov, morfológických a fyziognomických črt, taktiež od polohy a zariadenosti návštevného miesta, pričom na ich návzanosť vplýva tiež potencia krajiny územia medzi miestom trvalého pobytu a návštevným miestom. Grafická schéma (obr. 1) najilustratívnejšie dokumentuje množstvo variácií funkčnej spojitosti medzi týmito prvkami.

Napriek relatívnej jednoduchosti schémy, sú v nej zakódované blokdiagramy všetkých druhov cestovného ruchu. Vzťahy 1—2—8—7 môžu vyjadrovať krátkodobý výlet na určité miesto bez prenocovania, v inom prípade dlhodobý rekreačný pobyt na jednom či viacerých návštevných miestach a ak k ním pripojíme ešte vzťah 5, tak tiež pobyt na jednom, či viacerých návštevných miestach s výletom, príp. niekoľkými výletmi a pod.

Z hľadiska teórie vedy majú všeobecné schémy svoj osobitný význam. V geografii cestovného ruchu môžu poskytnúť časť podkladového materiálu pre konštrukciu modelu cestovného ruchu, dovoľujú koncipovať vedecké konštatovania na najširšej úrovni, objasňujú základné aspekty cestovného ruchu. Vyššie predstavená schéma je len úvodným opisom riešenia otázok funkčného delenia priestoru z hľadiska geografie cestovného ruchu. Niet pochyb, že táto skutočnosť ovplyvnila aj jej stavbu. Bude ju treba podrobiť kritickému preskúšanju, spresniť, alebo inak upraviť. Služi teda viac ako východisko, základňa, či podnet k ďalším úvahám na podobnú tému. Najvhodnejším pokračovaním by bola detailná analýza hlavných rysov a variant výskytu jednotlivých prvkov tejto schémy. Je to však práca technicky i časovo náročná a široko presahuje rozsah jedného článku. V súvislosti s hlavnou orientáciou tohto príspevku, budeme si v ňom preto všímať iba tie čiastkové problémy komplexu priestorových aspektov

Obr. 1. Schéma priestorového modelu cestovného ruchu (Mp-miesto trvalého pobytu účastníkov cestovného ruchu, Pt-prístupová trasa, Rt-rekreačná trasa, St-spiatočná trasa, Nm-návštevné miesto).

Obr. 2. Schéma smerovania vzťahov v zázemí návštevného miesta (N_m) a miesta trvalého pobytu účastníkov cestovného ruchu (M_p) (podľa Jovičiča).

cestovného ruchu, ktoré sa spomínajú v nadpise štúdie — otázky gravitačného zázemia návštevných miest.

Dva póly priestorovej schémy cestovného ruchu (miesto trvalého pobytu, návštevné miesto) vymedzujú dimenzie priestoru, v ktorom možno pozorovať ich vzájomné vzťahy. Tieto dimenzie môžu nadobúdať hodnoty od niekoľko kilometrov až do niekoľko stoviek kilometrov. Návštevné miesto však nie je funkčne spojené len s jedným miestom trvalého pobytu účastníkov cestovného ruchu, práve tak obyvatelia z jedného miesta nesmerujú iba do jediného návštevného miesta. Spojenie s rôzne vzdialenými miestami trvalého pobytu účastníkov cestovného ruchu prepožičiava návštevným miestam rysy nodálnej polohy, kým spojenie miesta trvalého pobytu návštevníkov s okolitými turistickými miestami má opačné rysy. Tieto skutočnosti prispievajú k tomu, že návštevné miesta a miesta trvalého pobytu účastníkov cestovného ruchu majú odlišné postavenie v priestore, určené charakterom vzťahov ku svojmu okoliu. Podľa Jovičiča (6) možno pri miestach trvalého pobytu účastníkov cestovného ruchu hovoriť o disperznej (rozptýlenej zóne), kým pri návštevných miestach, o kontrakčnej (zmrštenej zóne) priestorových vplyvov (obr. 2).

Základný rozdiel medzi miestami trvalého pobytu a návštevnými miestami spočíva v odlišnom smerovaní vplyvov v ich okolí. Kým v zóne miest trvalého pobytu účastníkov cestovného ruchu sa dá konštatovať odstredivá, disperzná orientácia vzťahov a miesta trvalého pobytu sa prejavujú ako strediská s vplyvmi, orientovanými smerom do svojho zázemia, v zóne návštevných miest možno pozorovať jasne centralizačné rysy, takže návštevné miesta vystupujú ako lokality s určitou gravitačnou silou. Pre zjednodušenie môžeme teda pri označení priestoru vplyvov miest trvalého pobytu účastníkov cestovného ruchu hovoriť o zóne disperznej, zatiaľ čo pri označení sféry vplyvov návštevných miest o gravitačnom zázemí.

3. GRAVITAČNÉ ZÁZEMIE NÁVŠTEVNÝCH MIEST — VŠEOBECNÁ CHARAKTERISTIKA

Účastníci cestovného ruchu prichádzajú do návštevného miesta z rôznych sídiel, teda i rôznych vzdialeností. Avšak nie všetky sídla, ktorých obyvatelia sa zúčastňujú na cestovnom ruchu návštevného miesta patria do jeho gravitačného zázemia. Skutočné rozmery gravitačného zázemia návštevného miesta určuje miera intenzity jeho vplyvov na rôzne miesta pobytu účastníkov cestovného ruchu. Gravitačné zázemie návštevného miesta zaberá iba tú časť jeho okolia, v ktorej sa jeho atraktívna hodnota prejavuje prostredníctvom stáleho, či periodicky sa opakujúceho záujmu účastníkov cestovného ruchu, a teda v nej existuje trvalé, či pravidelne sa vyskytujúce vzájomné spojenie miest trvalého pobytu účastníkov cestovného ruchu a návštevných miest prostredníctvom cestovného ruchu.

Nedostatok konkrétnych výskumov tematiky gravitačného zázemia návštevných miest znemožňuje zatiaľ použiť pri určení ich skutočných hraníc numerické ukazovatele. Dá sa však predpokladať, že ďalšie štúdium týchto problémov umožní vytvorenie exaktných ukazovateľov, ktoré dovoľia s potrebnou presnosťou a jednoznačnosťou ohraničiť sféru vplyvov návštevných miest.

Niektorí autori sa už pokúsili všeobecne sumarizovať činitele, ktoré ovplyvňujú vzhľad a rozmery gravitačného zázemia návštevných miest. Poser (9) uvádza sedem faktorov, od ktorých závisia ich rozmery a charakter. Niektorí ďalší autori (5, 17) preverili na konkrétnom území skutočnú úlohu týchto činiteľov pri formovaní gravitačného zázemia návštevných miest a v zásade potvrdili oprávnenosť Poserových výsledkov, takže tieto môžeme parafrázovať i pri našich úvahách. Sú to:

1. rozdiely v charaktere krajiny návštevného miesta a miesta trvalého pobytu účastníkov cestovného ruchu,
2. poloha návštevného mesta,
3. miera vzdialenosti a možnosti komunikačného spojenia s priemyselnými a obytovými centrami,
4. počet a hustota obyvateľov v okolí návštevného miesta a jeho štruktúra,
5. majetkové pomery a výška príjmov obyvateľstva,
6. psychologické pohnútky obyvateľstva a propagácia,
7. vplyv politických hraníc.

Význam týchto činiteľov sa z miesta na miesto mení, takže sa nedá stanoviť hierarchická škála, ktorá by všeobecne vyjadrovala podiel ich vplyvov na formovanie gravitačného zázemia návštevných miest. Príčiny, že sú to práve tieto činitele sa však dajú bližšie vysvetliť pri pohľade na konkrétne vplyvy každého z nich, i keď treba zdôrazniť, že skutočné rozmery a charakter gravitačného zázemia návštevných miest je výsledkom spolupôsobenia všetkých týchto činiteľov, takže každý pokus o eliminovanie vplyvov jedného z nich sa môže pohybovať iba na teoretickej úrovni.

Rozdiel v charaktere krajiny návštevného miesta a miesta trvalého pobytu účastníkov cestovného ruchu považujú mnohí autori za primárneho činiteľa, ktorý vedie ku vzniku cestovného ruchu. Má preto významnú úlohu tiež v skupine činiteľov, formujúcich zázemie návštevných miest, bez ohľadu na to, či odlišnosť krajiny spočíva v hodnote ich prírodných alebo kultúrnych činiteľov. Keďže atraktivnosť z hľadiska cestovného ruchu reprezentuje najmä rôzna tvárnosť krajiny a výskyt niektorých nepravidelne rozšírených činiteľov s osobitnou príťažlivou silou, závisí charakter gravitačného zázemia návštevných miest od vzájomnej polohy týchto činiteľov v priestore. Čím väčšiu rozlohu majú územia s približne rovnakými podmienkami z hľadiska cestovného ruchu, tým väčšie zázemie majú návštevné miesta, ktoré sa nachádzajú v iných situáciách. Platnosť tohto konštatovania možno vyskúšať tak na malom, ako i na veľkom území, súčasne pre prírodné aj kultúrne atraktivity. Ako príklad môže slúžiť porovnanie zázemia návštevných miest pohorí, ktoré ležia na severnom okraji podunajskej nížiny (Malé Karpaty, Považský Inovec, Trábeč, Štiavnické vrchy) a pohorí severovýchodného Maďarska (Mátra, Bukové hory, Zemplínske vrchy). V prvom prípade si pomerne rovnomerne po celom severnom okraji nížiny rozložené pohoria rozdelili územie Podunajskej nížiny na niekoľko oblastí, v ktorých dominuje príťažlivosť jedného návštevného miesta, resp. návštevných miest jedného pohoria, pričom šírka ich gravitačného zázemia nepresahuje 100 km. Oproti tomu návštevné miesta v pohorí severného Maďarska nielenže nemajú tak výraznú delimitáciu svojich gravitačných zázemí, ale v dôsledku jednotvárnosti krajiny nížiny Tisy a Dunaja dosahuje šírka

ich gravitačného zázemia až 200–250 km (1). K podobnému výsledku viedol aj výskum gravitačného zázemia v kúpeloch na morskom pobreží NDR a Talianska. V NDR sprostredkuje priamy styk s morom iba úzky pás pobrežia na severe a ako to ukazuje analýza návštevnosti Binzu (4), celé južnejšie územie je odkázané na využívanie predpokladov tamojších návštevných miest, takže šírka gravitačného zázemia väčších prímorských stredísk je v priemere podstatne väčšia, ako napr. v severnom Taliansku, kde je celé územie poloostrova rozdelené na gravitačné zázemie návštevných miest Tyrhenského a Jadranského mora (13).

Významným činiteľom, ktorý vplýva na rozmery gravitačného zázemia návštevných miest v súvislosti s rozdielmi v charaktere krajiny je tiež miera aktraktívnosti ich predpokladov. Čím ojedinejší je ich výskyt, teda čím zriedkavejšie sa možno s podobným javom či komplexom stretnúť, tým väčšia je jeho príťažlivá sila, v o to väčšom území môže vyvolať záujem. Za príklad môžu slúžiť kúpeľné strediská s minerálnymi prameňmi, ako i kultúrno-historické centrá s najhodnotnejšími pamiatkami, ktoré majú často veľmi široké gravitačné zázemie, hoci iné návštevné miesta v ich blízkosti sú príťažlivé pre podstatne užší okruh záujemcov.

Niektoré príčiny významu *polohy návštevného miesta* pre formovanie jeho zázemia možno odvodit' z príkladov, uvedených v predchádzajúcom odseku. Iné súvisia s ďalšími vlastnosťami, určenými najmä všeobecnými prejavmi polohy v priestore. V dôsledku svojej polohy na okraji súše majú prímorské návštevné miesta iný tvar gravitačného zázemia, ako horské strediská, ktoré priťahujú návštevníkov zo všetkých smerov. Excentrická poloha návštevného miesta podmieňuje celkom iný vývoj a formovanie jeho gravitačného zázemia, ako napr. centrálna poloha. Mimoriadny význam pri formovaní gravitačného zázemia má charakter siete rozšírenia návštevných miest s podobnými predpokladmi cestovného ruchu. V tejto súvislosti sa dá pozorovať vzájomná konkurencia návštevných miest, ktorá vedie buď k rozdeleniu, alebo, najmä v h'isto obývaných oblastiach, tiež k prelínaniu gravitačného zázemia rôznych návštevných miest, ako to dokumentuje H a s b a r g e n o v á na príklade Hamburgu (5).

Dôležitým činiteľom, ktorý ovplyvňuje vzhľad a charakter gravitačného zázemia návštevných miest, je tiež *miera vzdialenosti a možnosti komunikačného spojenia* návštevného miesta s priemyselnými a obytnými centrami. Všeobecne s narastajúcou vzdialenosťou klesá aj príťažlivá sila návštevného miesta. Túto zákonitosť potvrdilo svojimi výskumami niekoľko autorov (2, 4, 9, 13, 17), ktorí však súčasne ukázali na niektoré výnimky z tohto pravidla. Typickým príkladom podobných výnimiek sú pobrežné časti NDR alebo Juhoslávie, kde vo viacerých prímorských kúpeloch je počet návštevníkov zo vzdialenejších území niekoľkonásobne väčší, ako počet návštevníkov z blízkeho okolia. Podobná situácia charakterizuje gravitačné zázemie významných kultúrno-historických centier (napr. Ríma, Paríža, Florencie, Neapolu a i.). Inokedy však stačí iba malý rozdiel vzdialenosti medzi dvomi návštevnými miestami na to, aby došlo k odlišnému vývoju ich gravitačného zázemia. Najnovšie sa táto zákonitosť do určitej miery transformuje. Na čoraz väčšom počte príkladov môžeme pozorovať, že pri určovaní dosahu vplyvov návštevného miesta nemá už vedúcu úlohu aspekt vzdialenosti, ale časové vyjadrenie dĺžky cesty, resp. pohodlnosť prístupu. Najmä v krátkodobom cestovnom ruchu, kde každá strata času znamená skrátenie času určeného pre odpočinok, uprednostňujú návštevníci výhodnejšie, rýchlo a pohodlne dostupné, i keď vzdialenejšie, miesta. Komunikačné spojenie nie je teda iba nevyhnutným predpokladom pre vznik návštevného miesta, ale čoraz silnejšie formuje aj rozmery jeho gravitačného zázemia, pričom charakteristikou dopravného spojenia nie sú ani tak jednotky dĺžky, ako skôr jednotky času.

Literatúra prináša celý rad dôkazov o priamej súvislosti medzi *počtom i hustotou obyvateľstva* určitého územia a jeho účasťou na cestovnom ruchu. Z týchto príčin patria návštevné miesta v blízkosti husto obývaných oblastí k silno frekventovaným strediskám. Ak intenzita ich cestovného ruchu prekročí únosnú mieru, presúva sa záujem časti ich návštevníkov na ďalšie, i keď vzdialenejšie miesta s vhodnými predpokladmi pre cestovný ruch. Podobným spôsobom sa môže gravitačné zázemie niektorých návštevných miest rozšíriť o ďalšie územia. Významným činiteľom pri tom je profesionálna štruktúra obyvateľstva v okolí návštevného miesta, ktorá za priaznivých okolností (pri prevahe profesií s dostatkom voľného času) môže na vzrast rozmerov gravitačného prostredia vplývať pozitívne, v opačnom prípade môže zmenšiť sféru jeho vplyvov.

Taktiež *majetkové pomery a výška príjmov obyvateľov* v okolí návštevných miest vplývajú na rozmery gravitačného zázemia. Majetnejšie vrstvy obyvateľov sa nielen intenzívnejšie zúčastňujú na cestovnom ruchu, ale ich akčný rádius je väčší, takže ekonomicky prosperujúce územia majú styky aj so vzdialenejšími návštevnými miestami a ovplyvňujú tak rozmery ich gravitačného zázemia. Ilustratívne to dokumentuje napr. Hasbergenová (5) na príklade priemyselných oblastí Porýnska-Westfálska.

Záujem o niektoré návštevné miesta súvisí tiež s *psychologickými pohntkami obyvateľstva*, čo môže viesť k vytvoreniu osobitného gravitačného zázemia. Ich typickým prejavom je monódnosť niektorých návštevných miest. Aké rôzne sú však tieto motívy, ilustruje napr. Weber (16), ktorý spomína malé výletné miesto na hraniciach NSR a ČSSR Hohenberg-Eger, ktoré v 50. rokoch priťahovalo veľký počet obyvateľov NSR iba preto, že tamojšia rozhľadňa poskytovala možnosť nahliadnúť cez hranice do ČSSR. Čoraz viac formujú gravitačné zázemie návštevných miest umelo riadené zásahy reprezentované predovšetkým širokou škálou propagačných a reklamných prostriedkov. V priaznivých prípadoch umožňujú v relatívne krátkom čase nielen zvýšiť objem cestovného ruchu, ale i rozšíriť gravitačné zázemie návštevného miesta. Sem možno zaradiť tiež rozvoj gravitačného zázemia, spôsobený časovo i priestorovo usmerňovaným sociálnym ruchom, hoci podľa niektorých autorov (5) sociálny cestovný ruch svojím direktívnym charakterom iba skresľuje skutočné rozmery gravitačného zázemia, lebo jednoduchým administratívnym zásahom môžu byť všetci jeho účastníci v krátkom čase predisponovaní do iného územia.

Vplyv *politických hraníc* na tvar gravitačného zázemia návštevných miest súvisí s ich právnou funkciou. Predstavujú umelú prekážku pri rozširovaní gravitačného zázemia návštevných miest. Význam tejto prekážky závisí od platných medzinárodných dohôd. V niektorých oblastiach sa negatívne vplyvy politických hraníc na rozvoj sféry vplyvov návštevných miest znížili, až takmer zanikli, inde predstavujú politické hranice významnú líniu a očividne deformujú potencionálne rozmery gravitačného zázemia návštevných miest, ako ukázal H. Gehrke na príklade severonemeckých kúpeľov Binz (4).

Na ukončenie krátkeho prehľadu a všeobecnej charakteristiky vplyvov jednotlivých činiteľov, ktoré v základných rysoch formujú vzhľad gravitačného zázemia návštevných miest, treba ešte raz zdôrazniť, že tento nedokumentuje zložitú opisovanú problematiku v plnej miere, keďže skutočné rozmery gravitačného zázemia takmer v každom prípade určuje súhra všetkých siedmich spomínaných činiteľov. Uvádzaný prehľad má skôr metodické poslanie. Môže byť vhodnou pomôckou pri konkrétnych výskumoch, lebo stručne upozorňuje na to, ktorých činiteľov si treba pri analýzach gravitačného zázemia návštevných miest všimnúť a akým spôsobom sa ich vplyvy prejavujú.

4. METODICKÉ OTÁZKY VÝSKUMU GRAVITAČNÉHO ZÁZEMIA NÁVŠTEVNÝCH MIEST

Hlavné črty metodického prístupu k štúdiu gravitačného zázemia návštevných miest určujú štyri okolnosti, ktoré spolu úzko súvisia. Sú to: a) nedostatok štatistických údajov o mieste bydliska návštevníkov v oficiálnych štatistikách cestovného ruchu; b) slabá frekventovanosť tejto problematiky v rámci analýz cestovného ruchu; c) malé rozpracovanie metodiky výskumov gravitačného zázemia návštevných miest; d) nedocenenie významu analýzy gravitačného zázemia pre teóriu i pre prax.

Tieto štyri okolnosti vytvorili uzavretý kruh súvislostí, brzdiacich výskumy gravitačného zázemia návštevných miest. Nedostatok štatistických údajov v oficiálnych prameňoch podmieňuje slabú frekventovanosť tejto problematiky v rámci vedeckých analýz; táto zasa spôsobuje malé rozpracovanie metodických otázok, a teda i chudobné výsledky podobne orientovaných výskumov, čo vplýva na nedocenenie ich významu vo vede o cestnom ruchu a zanedbávanie numerického zaznamenávania údajov, potrebných k podobným analýzám. Najjednoduchším východiskom z tohto kruhu by boli opatrenia v štatistike cestovného ruchu, ktoré by zabezpečili dostatočne podrobné a presné údaje o mieste bydliska návštevníkov a umožnili tak kvantitatívny i kvalitatívny rozvoj výskumov. Ako to ukazujú skúsenosti zo zahraničia, takýto krok zo strany zostavovateľov štatistiky cestovného ruchu sa dá očakávať až po dokumentovaní prínosu a opodstatnenia výskumu gravitačného zázemia, takže autori analýz vplyvov návštevných miest boli nútení hľadať inú cestu pre vytvorenie podmienok, dovoľujúcich uskutočnenie potrebných štúdií. Väčšina z nich, pracným a často i časovo náročným spôsobom, sama zozbierala číselné podklady o mieste pobytu návštevníkov. Spôsob, akým autori tieto podklady získali, určuje prvé odlišnosti v metodike výskumov. Popri autoroch, ktorí použili iba nepostačujúce, regionálne široké charakteristiky o trvalom pobyte hostí (podľa štátnej príslušnosti, resp. v NSR podľa krajinej príslušnosti), môžeme rozlíšiť tri hlavné spôsoby získavania potrebných údajov: a) výpis zo záznamov ubytovacích zariadení, b) metóda ankety, c) sčítanie podľa poznávacích značiek áut.

Najpresnejšie a súčasne však časove najnáročnejšie je zisťovanie trvalého miesta pobytu zo záznamov ubytovacích zariadení. Vo vhodných prípadoch umožňuje určiť nielen počet hostí z jednotlivých miest, ale tiež počet prenocovaní, ktoré uskutočnili a detailnejšie časové rozloženie návštevnosti, čo umožňuje koncipovať výpovede o niektorých kvalitatívnych stránkach cestovného ruchu. Nevýhodou tohto spôsobu je zdĺhavosť práce a niektoré nepresnosti, súvisiace s chybami v záznamoch, čo v návštevných miestach s veľkým objemom cestovného ruchu núti k uprednostneniu reprezentatívneho výberu. Ilustratívnym dokumentom obsahovej bohatosti analýz takto zozbieraného materiálu je kapitola o gravitačnom zázemí Východofrízskych ostrovov v práci Hasbargenovej (5). Menej podrobné analýzy podobného materiálu publikovali tiež Gehrke (4) a Deasy s Griessom (2).

Forma písomného alebo ústneho *interview* (ankety) sa pri zbieraní materiálov, potrebných pre štúdium gravitačného zázemia návštevných miest, používa zatiaľ iba krátky čas, no napriek tomu sa ukázala veľmi osožnou. Priamy styk s respondentom umožňuje pomerne podrobný pohľad na študovaný problém, pričom dovoľuje zistiť tiež niektoré údaje, o ktorých predchádzajúci spôsob neinformuje. V takýchto prípadoch je však dôležitá nielen otázka zabezpečenia dostatočne veľkého počtu anketovaných, ale tiež zabezpečenie skutočne reprezentatívneho rozdelenia formulárov, keďže sa vo väčších návštevných miestach, podobne ako v prvom prípade, sotva dá technicky zvládnuť

interviewovanie všetkých hostí. Niektoré skúsenosti s použitím tohto spôsobu sumarizuje práca Rupperta a Maiera (11), iné príklady použitia ankety pri výskumoch cestovného ruchu možno nájsť v prácach Samolewicza (12) a Ludwigovej (7).

Menej presné, ale časove podstatne nenáročnejšie je zisťovanie trvalého miesta pohybu návštevníkov na základe *poznávacieho čísla ich motorových vozidiel*. Ako spomínajú autori vyššie uvedenej štúdie (11), takýto spôsob určenia pôvodu bydliska hostí je vhodný najmä pri zaznamenávaní účastníkov krátkodobého cestovného ruchu, ktorí nepoužívajú ubytovacie zariadenia. V tomto treba vidieť i jeho prednosť. V početných prípadoch dlhodobých pobytov však nevystačuje, keďže, najmä zo vzdialenejších miest, prichádzajú hostia verejnými dopravnými prostriedkami. Navyše nedáva presný prehľad o skutočnom počte hostí (väčšinou sa na každé auto odhaduje iba priemerný počet osôb), ani o dĺžke ich pobytu, keďže podobné sčítania sa prevažne uskutočňujú ako jednorázové akcie. Ani pokus kombinovať sčítanie áut so sčítaním účastníkov verejnej dopravy nepriniesol tak presné výsledky ako použitie prvých dvoch opisovaných spôsobov. Ako dokumentuje D o d t o v a (3), alebo S c h u l z o v a (15) práca, sú však aj takto získané údaje vhodným materiálom pre výskumy gravitačného zázemia, najmä pri návštevných miestach s výletným cestovným ruchom.

Z uvedeného vidieť, že všetky tri spôsoby získavania materiálu, potrebného k analýzám gravitačného zázemia návštevných miest, vyžadujú základný terénny výskum, pričom vhodnosť ich použitia závisí od konkrétnych okolností. Kombinácia všetkých troch spôsobov umožňuje konfrontáciu výsledkov a zmiernenie chýb, ktoré súvisia s aplikáciou každého z nich.

Obsah jestvujúcich výskumov gravitačného zázemia návštevných miest charakterizujú typické znaky málo rozpracovanej problematiky. Tieto výskumy sú tematicky roztrieštené, hĺbka analýz jednotlivých autorov je odlišná, výsledné úvahy sú orientované rôznym smerom, chýbajú porovnania s inými územiaми. Napriek tomu majú jednu spoločnú vlastnosť. Ako ústredný výrazový prostriedok pre ilustrovanie získaných výsledkov používajú všetci autori kartografický elaborát (kartodiagram), ktorý opticky najvýraznejšie tmočí priestorové i objemové charakteristiky numerických údajov (2, 4), pričom vo viacerých variáciách umožňujú dokonca i znázornenie ich zmien v čase (3, 5), a to v oveľa prehľadnejšej forme, ako rôzne súpisy a tabuľky.

Spočiatku sa záujem autorov analýz sústredil iba na zistenie celkového počtu návštevníkov z jednotlivých miest, alebo vybraných sídiel (napr. na 10 000 obyvateľov). Tieto pozorovania však viedli k preceňovaniu významu veľkých sídiel, ktoré, ako sa ukázalo, v relatívnych rozmeroch nemuseli mať tak dôležitú úlohu, ako to nasvedčovali absolútne čísla. Z týchto príčin sa začal používať indexový ukazovateľ, vyjadrujúci vzťah k počtu hostí z určitého miesta trvalého pobytu k celkovému počtu jeho obyvateľov, udávaný v promile (2, 3, 5). Na základe tohto ukazovateľa uskutočnili D e a s y a G r i e s (2) tiež klasifikáciu sídiel v gravitačnom zázemí dvoch pennsylvánskych návštevných miest. Ostatní autori sa zatiaľ nepokúsili o detailnejšie členenie získaného materiálu, takže ich výsledky predstavujú viac schematické vymedzenie zón vplyvu návštevného miesta, resp. zvýraznenie najdôležitejších sídiel v ich gravitačnom zázemí.

V súvislosti so zmenami atraktívnosti návštevných miest v priebehu roka patria k štúdiu gravitačného zázemia tiež analýzy zmien rozmerov a charakteru sféry ich vplyvov, spôsobené ich odlišnými predpokladmi pre cestovný ruch v rôznom časovom období. Táto tematika nie je zatiaľ v literatúre detailnejšie rozvedená, ale jestvujúce

výskumy (2, 5) ukazujú, že môže objasniť niektoré zaujímavé skutočnosti a prispieť tiež k rozšíreniu teoretickej základne vedy o cestovnom ruchu.

Krátke hodnotenie obsahovej stránky jestvujúcich výskumov gravitačného zázemia návštevných miest možno uzavrieť konštatovaním, že ich je zatiaľ pomerne malý počet, že nie je dostatočne ustálená metodika, ani objasnený konečný cieľ takýchto výskumov a že zatiaľ nie sú odhalené všetky možnosti prínosu tejto problematiky pre prax i pre teóriu. Vytvorené základy dovoľujú však predpokladať, že ďalší vývoj bude smerovať ku zvýšeniu počtu výskumov, ustáleniu metodiky ich spracovania a tiež ku zblíženiu cieľov analýz jednotlivých autorov. Celý rad nasledujúcich štúdií bude mať však ešte stále pokusný a do určitej miery aj priekopnícky charakter.

5. PRÍSPEVOK K PROBLÉMOM GRAVITAČNÉHO ZÁZEMIA VYBRANÝCH NÁVŠTEVNÝCH MIEST NÍŽINNEJ OBLASTI ZÁPADNÉHO SLOVENSKA

V rámci prípravných prác pre hodnotenie podmienok a predpokladov cestovného ruchu územia západného Slovenska zbieral sa tiež materiál pre analýzy gravitačného zázemia vybraných návštevných miest. Ich voľba závisela nielen od objemu ich cestovného ruchu (nad 10 000 prenocovaní za rok), ale tiež — a to v rozhodujúcej miere — od priaznivých možností získania potrebného podkladového materiálu, teda od existencie dostatočne presných záznamov v „Knihe hostí“ jednotlivých ubytovacích zariadení.

Pôvodný plán výskumu gravitačného zázemia návštevných miest západného Slovenska predpokladal reprezentatívne predstavenie troch skupín návštevných miest: a) návštevných miest nížinných oblastí; b) návštevných miest umiestnených v kotlinách; c) návštevných miest umiestnených v pohoriach. Každú z týchto troch skupín malo reprezentovať 5—7 návštevných miest rôzneho typu, určeného na základe typizácie návštevných miest západného Slovenska (8). Z technických dôvodov sa zatiaľ nepodarilo zabezpečiť kompletne podkladové materiály pre hodnotenie druhej a tretej skupiny návštevných miest. Keďže však ide o údaje, ktoré relatívne rýchlo strácajú aktuálnosť, pokladá autor za vhodné publikovať aspoň analýzy, dotýkajúce sa gravitačného zázemia návštevných miest nížinnej oblasti západného Slovenska.

5.1 Výber návštevných miest a podkladový materiál

Ako vyplýva z predchádzajúcich dvoch odsekov, výber návštevných miest nížinnej oblasti západného Slovenska určovali tri kritériá: kvantitatívne (počet prenocovaní nad 10 000 za rok), kvalitatívne (zastúpenie rôznych typov návštevných miest) a technické (existencia prameňov na zistenie potrebných údajov). Ich vzájomná kombinácia eliminovala síce niektoré zaujímavé návštevné miesta (Patince, Senec, Santovka, Trnava), avšak znížila na únosnú mieru možné skreslenia, ktoré by, najmä pri zanedbaní kvantitatívneho a technického kritéria, mohli viesť k nepresným výsledkom. Za predstaviteľov návštevných miest nížinnej oblasti boli takto zvolené: Bratislava, Galanta, Levice, Nitra, Piešťany, Sereď a Topoľčany.

V súvislosti s veľkým objemom cestovného ruchu týchto návštevných miest sa pri získavaní potrebných údajov použil reprezentatívny výber z existujúceho pramenného materiálu. V každom návštevnom mieste sa vypísali údaje o hostoch ubytovaných v jednom z miestnych hotelov. Iba v prípade Bratislavy bolo nutné použiť údaje z niekoľkých (troch) ubytovacích zariadení. Tento spôsob výberu umožnil vo všetkých

návštevných miestach okrem Piešťan zaznamenať vyše tretinu objemu celkového počtu prenocovaní v študovanom období.

Na rozdiel od doterajších zvyklostí sa neexcerpoval celkový počet hostí, ale *mesačný úhrn počtu ich prenocovaní*, pričom sa sledovali iba hostia z ČSSR, a to nie podľa ich bydliska, ale iba *podľa okresu, v ktorom bývajú*. Tieto údaje sa zaznamenávali podľa jednotlivých mesiacov v období máj 1967 — apríl 1968. Odklon od existujúcej, i keď krátkej tradície zisťovania počtu hostí, sa dá zdôvodniť tým, že počet prenocovaných hostí jednotlivých okresov tlmočí ich skutočný podiel na cestovnom ruchu návštevného miesta výstižnejšie, ako vyčíslenie počtu hostí, pri ktorom sa aspekt dĺžky pobytu zanedbáva. Oproti tomu určitým ústupkom od miery presnosti niektorých autorov (4, 5) je skutočnosť, že sa nezisťovalo konkrétne miesto trvalého pobytu hostí, ale iba ich príslušnosť podľa okresov. Vynútil si to charakter pramenného materiálu, kde boli často iba údaje o okrese a nie o mieste trvalého pobytu hostí.

5.2 Spracovanie podkladového materiálu

Úhrnné numerické údaje o počte prenocovaní hostí z jednotlivých okresov ČSSR za sledované obdobie slúžili ako podklad pre spracovanie kartodiagramov, znázorňujúcich príslušnosť návštevníkov z ČSSR vo vybraných ubytovacích zariadeniach podľa okresov z roku 1965 (mapa 1—7). Pre kartografické vyjadrenie účasti obyvateľov jedného okresu na návštevnosti ubytovacieho zariadenia v období máj 1967 — apríl 1968 bola nasledovná 8-stupňová škála veľkosti kruhov: 1. stupeň má 1 až 49 prenocovaní, 2. 50—90, 3. 100—199, 4. 200—399, 5. 400—799, 6. 800—1599, 7. 1600—3199 a 8. nad 3200 prenocovaní.

Na základe týchto kartodiagramov bolo možné zhodnotiť osobitné črty rozmiestnenia záujmu o jednotlivé návštevné miesta a posúdiť základné dimenzie sféry ich vplyvov.

Pre lepšie pochopenie štruktúry gravitačného zázemia študovaných návštevných miest sa uskutočnili detailnejšie rozbory podkladového materiálu v dvoch rovinách: priestorovej a časovej. Pre tlmočenie priestorových vzťahov bolo vytvorených 5 zón vymedzených vzdušnou vzdialenosťou medzi študovaným miestom a sídlom jednotlivých okresov (do 100 km, 100—200 km, 200—300 km, 300—400 km, nad 400 km). Pre vyjadrenie časových zmien sa použilo porovnanie číselných údajov za ťažiskové mesiace letného (jún—august) a zimného (december—február) návštevného obdobia. Vypočítal sa percentuálny podiel počtu prenocovaní návštevníkov z každej vyčlenenej zóny v letných, resp. v zimných mesiacoch a znázornil sa na siedmich grafoch (graf 1—7), ktoré umožnili porovnať relatívne rozdiely participity obyvateľov z jednotlivých zón na letnej a zimnej návštevnosti študovaného miesta. Pre bližšie objasnenie skreslení, vyvolaných nerovnakým rozmiestnením obyvateľstva v jednotlivých zónach a tiež rôznym objemom cestovného ruchu v návštevných miestach, vypočítal sa index účasti obyvateľov jednotlivých zón na cestovnom ruchu návštevných miest. Jeho hodnoty boli tiež graficky znázornené (grafy 8—14). Najvýznamnejšie výsledky uskutočnených analýz a niektoré ďalšie konštatovania boli sumarizované v šiestej, záverečnej časti štúdie.

5.3 Príslušnosť návštevníkov študovaných miest podľa okresov a zón vzdialenosti

Ako sme už spomínali v odseku 5.1, zaznamenané údaje predstavujú v skutočnosti iba určitú reprezentatívnu časť z pramenného materiálu. Percentuálny podiel vyhod-

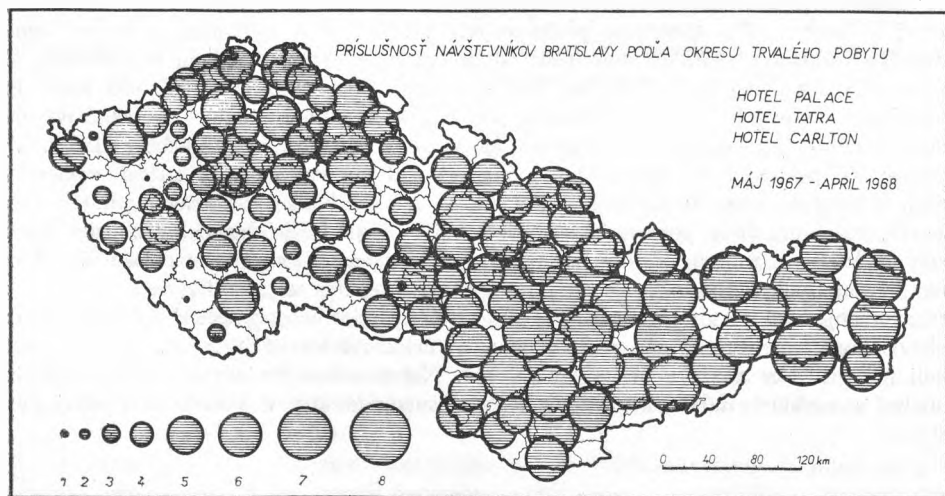
notených dát z celkového objemu cestovného ruchu návštevného miesta kolíše. Konkrétne údaje o tomto vzťahu poskytuje tab. 1.

Tabuľka 1

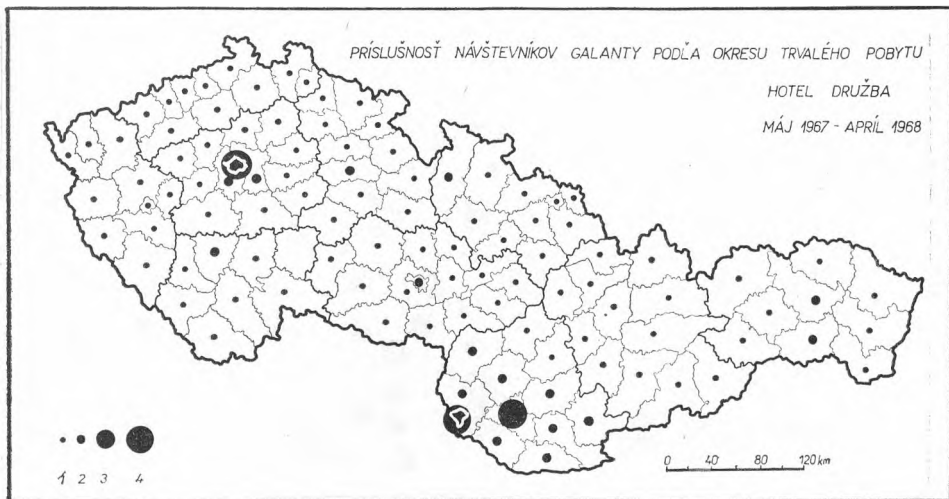
Percentuálny podiel hodnotených dát z celkového počtu prenocovaní v študovaných návštevných miestach

	Počet prenocovaní celkove	Počet prenocovaní hodnotených pri určení príslušnosti návštevníkov	%
1	2	3	4
Bratislava	447 562	160 374	35,8
Galanta	11 194	3 872	36,8
Levice	27 732	19 067	68,7
Nitra	50 522	18 571	36,7
Piešťany	83 416	13 608	16,3
Sereď	22 470	12 084	48,3
Topoľčany	13 382	8 577	64,5

Určitým nedostatkom kartodiagramov (mapa 1—7) je skutočnosť, ako to dokumentuje aj tab. 1, že znázorňujú rôzny objem cestovného ruchu, a teda rozsah účasti obyvateľov jednotlivých okresov ČSSR na návštevnosti študovaných miest je ovplyvnený absolútnym počtom zaznamenaných hostí v ubytovacích zariadeniach. Takýto spôsob zobrazenia sa však ukázal vhodnejší a v kombinácii s relatívnymi uka-

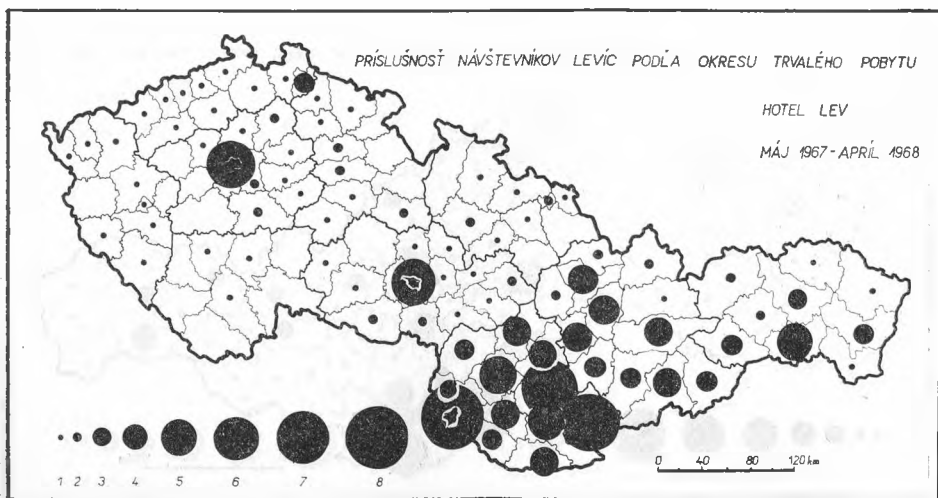
Mapa 1. Príslušnosť návštevníkov Bratislavy podľa okresu trvalého pobytu (Legenda: 1 — 1—49, 2 — 50—99, 3 — 100—199, 4 — 200—399, 5 — 400—799, 6 — 800—1599, 7 — 1600—3199, 8 — nad 3200 zaznamenaných prenocovaní za sledované obdobie).

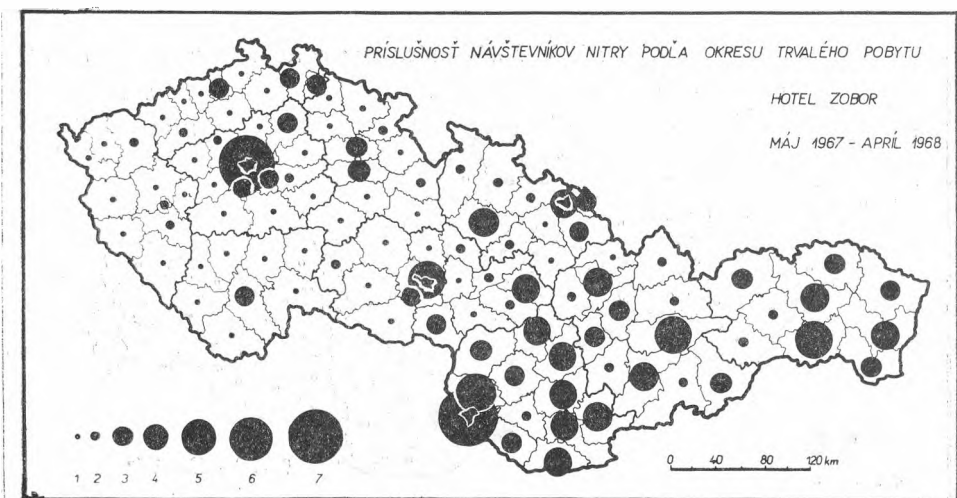
Mapa 2. Príslušnosť návštevníkov Galanty podľa okresu trvalého pobytu (legenda ako pri mape 1.).

zovateľmi tiež ilustratívnejší, ako výsledky pokusu, pri ktorom reprezentoval každé návštevne miesto rovnaký objem cestovného ruchu, keďže veľké rozdiely v rozsahu návštevnosti jednotlivých miest príliš skreslovali získané výsledky.

Príslušnosť návštevníkov Bratislavy (mapa 1) má na prvý pohľad všeobecný charakter. Návštevnosť z južných okresov Čiech však dosahuje druhý, resp. tretí stupeň objemovej škály iba vďaka pomerne vysokému absolútnemu číslu hodnotených nocla-

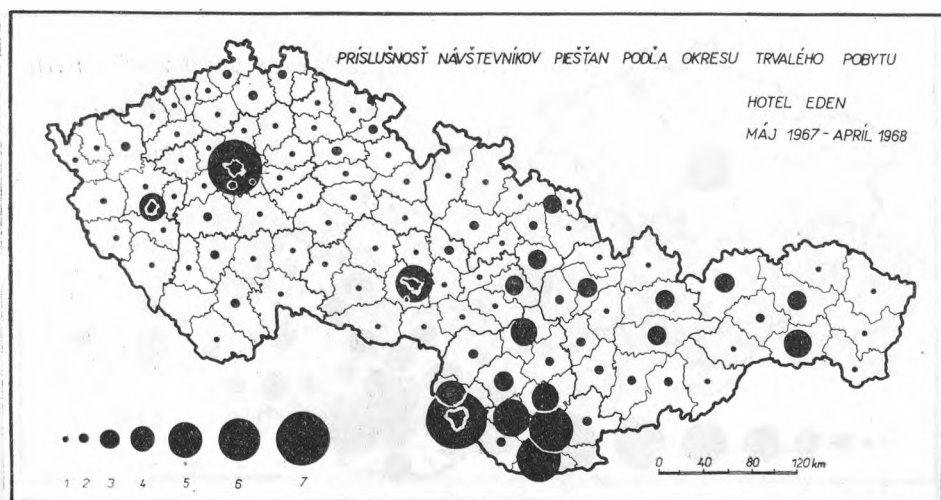

Mapa 3. Príslušnosť návštevníkov Levíc podľa okresu trvalého pobytu (legenda ako pri mape 1.).

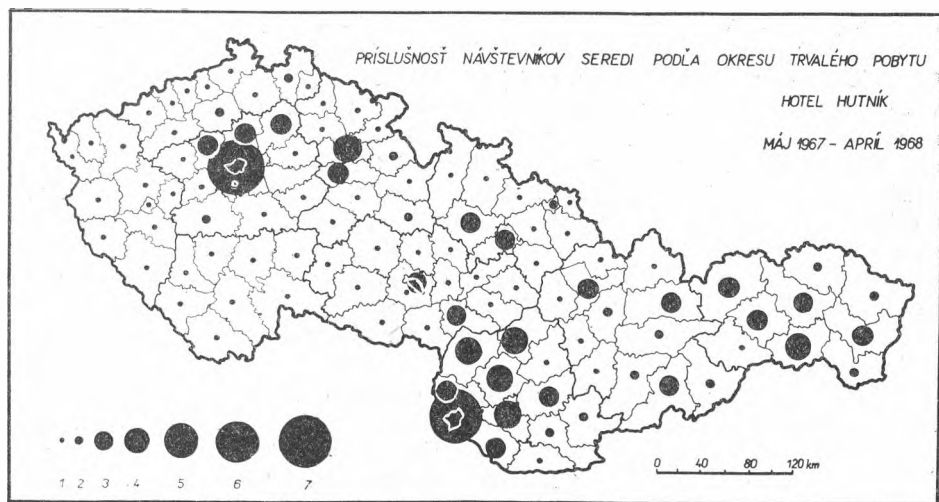

Mapa 4. Príslušnosť návštevníkov Nitry podľa okresu trvalého pobytu (legenda ako pri mape 1.).

hov. V relatívnych rozmeroch sú tieto okresy medzi hosťami Bratislavy zastúpené takmer rovnakým podielom, ako je to v prípade ostatných návštevných miest západného Slovenska, i keď iné okresy z podobnej vzdialenosti vysielajú do Bratislavy pomerne vysoký počet návštevníkov. Na rozdiel od Topoľčian, Seredi alebo Piešťan je Bratislava badateľne rovnomernejšie navštevovaná hosťami zo slovenských a čiastočne i z moravských okresov. Súvisí to predovšetkým s jej historickou, kultúrnou a admi-

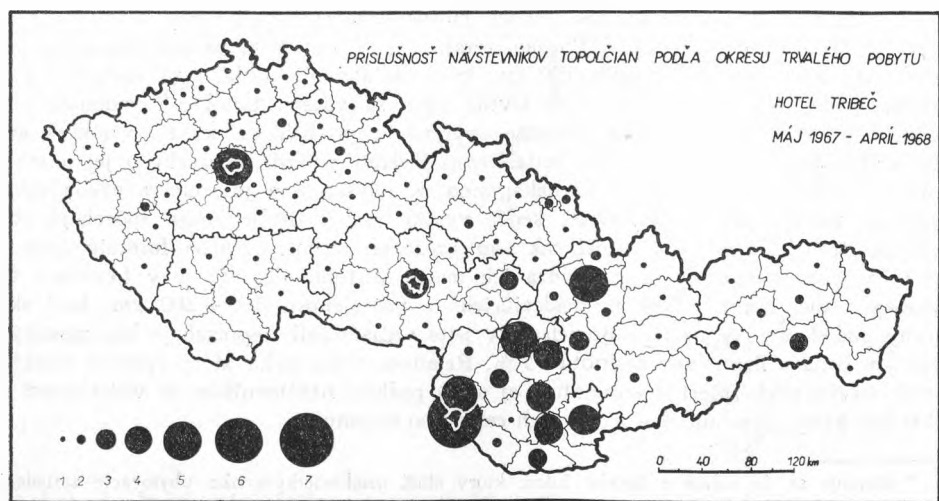
Mapa 5: Príslušnosť návštevníkov Piešťan podľa okresu trvalého pobytu (legenda ako pri mape 1.).

Mapa 6. Príslušnosť návštevníkov Sereď podľa okresu trvalého pobytu (legenda ako pri mape 1.).

nistratívnu funkciou, ktorá oslabuje časť vplyvov, podmienených narastaním vzdialenosti.

Pre mestá v poľnohospodárskych oblastiach ako Galanta, Levice, Sereď a Topoľčany (mapa 2, 3, 6, 7) je charakteristické silne modelované zázemie, rozložené v ich tesnej blízkosti. Kartodiagramy vhodne ilustrujú túto osobitosť, spôsobenú malou atraktivnosťou nížinných miest v širších regionálnych rozmeroch. Zdanlivo rovnomerné zastú-

Mapa 7. Príslušnosť návštevníkov Topoľčian podľa okresu trvalého pobytu (legenda ako pri mape 1.).

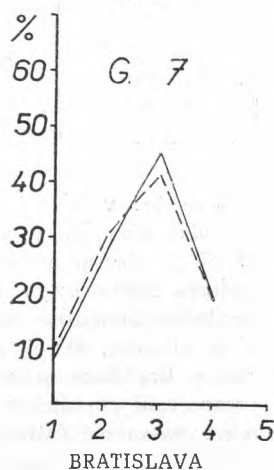
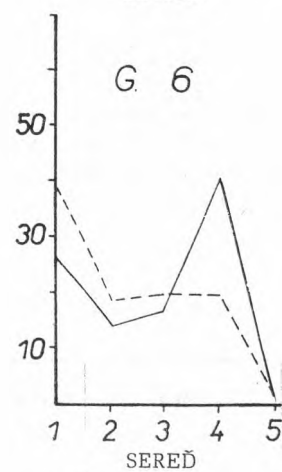
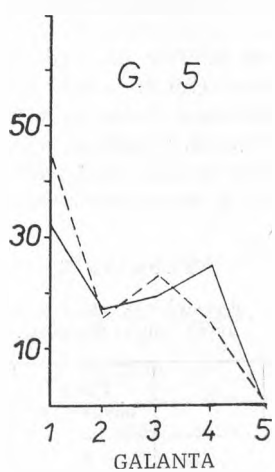
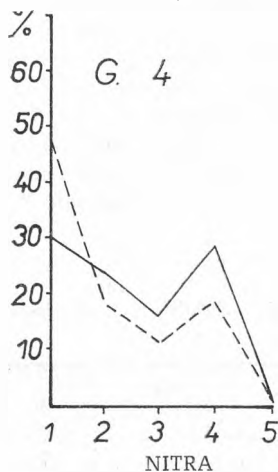
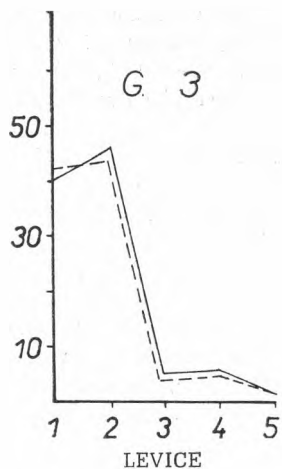
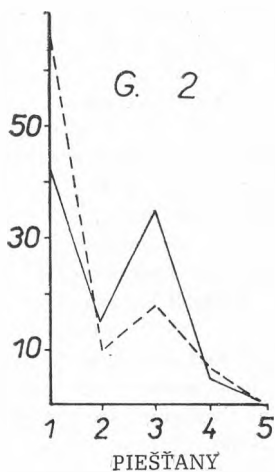
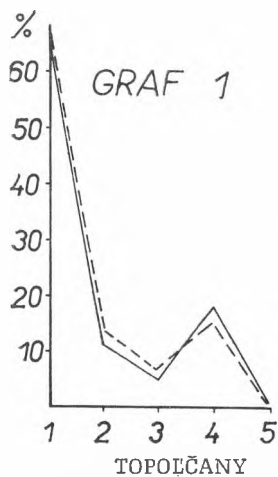
penie obyvateľov vzdialenejších okresov republiky spôsobuje predovšetkým výletný ruch, ktorého účastníci sú často ubytovaní i v mestách bez zvláštnej príťažlivosti. Ani Nitra (mapa 4) nezaberá napriek svojej širšej regionálnej funkcii významnejšie miesto v cestovnom ruchu Slovenska ako predchádzajúce mestá. Aj v jej prípade možno pozorovať pomerne silné zastúpenie okresov. Neočakávane úzke zázemie majú podľa spracovaných údajov Piešťany (mapa 5). I keď si treba uvedomiť, že získané výsledky odrzkadľujú situáciu iba na základe hodnotenia necelej päťtiny objemu cestovného ruchu Piešťan a ostatné ubytovacie zariadenia (najmä tie, ktoré slúžia viac pasantskej návštevnosti) majú väčšie zastúpenie hostí z celej ČSSR,* predsa z rozboru vidno, že v rámci voľného cestovného ruchu nemajú Piešťany tak široké zázemie, ako sa všeobecne predpokladá a najmä pričinením zimných mesiacov leží ťažisko sféry ich vplyvov asi 50—100 km na juhozápad a juhovýchod v oblasti Bratislavy, Nových Zámkov a Komárna.

Pohľad na priestorovú štruktúru rozloženia záujmu o ubytovacie zariadenia študovaných miest umožňuje rozšíriť analýza vzájomnej vzdialenosti návštevného miesta a miesta (v našom prípade okresu) trvalého pobytu hostí. Aj pri schématickom vymedzení piatich zón vzdialenosti (do 100 km, 100—200 km, 200—300 km, 300—400 km a nad 400 km) je možno vysloviť konštatovanie o rozmiestnení záujmu návštevníkov o študované miesto, pričom detailnejšie rozlíšenie vybraných časových intervalov (letné a zimné obdobie) umožňuje ďalšie prehĺbenie pohľadu. Grafickým vyjadrením týchto analýz pre každé študované miesto sú grafy 1 až 7, ktoré znázorňujú percentuálny podiel návštevníkov z jednotlivých zón v letnom (jún—august), resp. v zimnom (december—február) období. V záujme lepšej čitateľnosti grafov nie je na nich zakreslený úhrnný ročný percentuálny podiel jednotlivých zón, ktorý sleduje krivku priemeru oboch zakreslených hodnôt.

Ako sme už spomínali, možno tieto analytické obrazce posudzovať z dvoch hľadísk — a) podľa percentuálnej participity prenocovaní obyvateľov jednotlivých zón na celkovom objeme cestovného ruchu návštevného miesta; b) na základe vzťahu hodnôt týchto podielov v letnom a v zimnom období.

a) Už z priebehu kriviek na grafoch možno pozorovať príbuznosť rozmerov sféry vplyvov Topolčian (graf 1) a Piešťan (graf 2). V oboch prípadoch prichádza celá polovica návštevníkov z okruhu 100 km, kým vzdialenejšie oblasti sú zastúpené podstatne menej. Na zvýšenom podiele štvrtej zóny sa väčšou polovicou podieľajú obyvatelia Prahy, ktorých pobyty výrazne ovplyvňujú priebeh krivky na všetkých grafoch. Detailnejší pohľad na sféru príťažlivosti Piešťan potvrdzuje úvahy o jej relatívne úzkych rozmeroch odvodené z kartodiagramu. K návštevným miestam s úzkou sférou vplyvov možno zaradiť aj Levice, keďže vysoký podiel druhej zóny spôsobujú obyvatelia Bratislavy a Brna, ktorí tak ako Pražania, veľmi výrazne formujú hodnoty podielov zón, v ktorých sa nachádza ich mesto. Z tohto dôvodu je v Leviciach tak vysoký podiel návštevníkov prichádzajúcich zo vzdialenosti 100—200 km, hoci skutočný podiel okresov nachádzajúcich sa v tejto vzdialenosti nepresahuje bez mestských okresov Brna a Bratislavy hodnotu 15 %. Relatívne úzku sféru vplyvov všetkých troch návštevných miest dokumentuje aj súčet podielu návštevníkov zo vzdialenosti do 200 km, ktorý presahuje dve tretiny ich celkového objemu.

* Ukazuje sa, že údaje z hotelu Eden, ktorý slúži predovšetkým ako ubytovacie zariadenie využívané účastníkmi služobných ciest, bude treba doplniť údajmi z iných ubytovacích zariadení v Piešťanoch, ktoré viac spresnia pohľad na územnú príslušnosť ich vnútroštátnych návštevníkov.

Graf 1-7. Podiel návštevníkov z jednotlivých zón vzdialenosti v letnom (————) a zimnom (-----) období.

Podľa hodnôt znázornených údajov majú o niečo širšiu sféru atraktívnosti mestá Nitra, Galanta a Sereď. V týchto prípadoch sa podiel hostí z najbližšej zóny pohybuje okolo 30—40 %, pričom ani v súčte s návštevníkmi zo vzdialenosti 100—200 km nie je väčší ako dve tretiny celkového objemu ich cestovného ruchu. Pri všetkých troch návštevných miestach možno pozorovať relatívne veľký podiel (okolo 25 %) návštevníkov prichádzajúcich zo vzdialenosti 300—400 km. Spätný pohľad na kartodiagramy príslušnosti ich návštevníkov (mapy 2, 4 a 6) ukazuje veľký význam, ktorý má v cestovnom ruchu týchto miest okolie Prahy. Dá sa pritom predpokladať, že príčiny záujmu obyvateľov z tohto priestoru o ubytovacie zariadenia Nitry, resp. Galanty a Sereď, sú odlišné. Ako ukazuje rovnomernejšie ročné rozloženie návštevnosti v prípade Nitry je to kombinácia služobného ruchu s výletným cestovným ruchom, kým v Galante a Sereď vidno prevahu letnej návštevnosti, spôsobenú najmä intenzívnejším výletným cestovným ruchom. Aj keď tieto návštevné miesta nie sú turisticky veľmi atraktívne, ponuka vhodného ubytovacieho fondu, svojším spôsobom sformovala ich zázemie a prepožičala im širšie dimenzie, ako niektorým návštevným miestam s hodnotnejšími prírodnými atraktivitami. Rozmery ich sféry vplyvu súvisia nepochybne tiež s riedkou sieťou ubytovacích zariadení v oblasti juhozápadného Slovenska.

Percentuálne zastúpenie počtu prenocovaní obyvateľov z rôznych vzdialeností sa v Bratislave (graf 7) badateľne odlišuje od predchádzajúcich prípadov. Podiel najbližšej zóny je mimoriadne nízky (7,9 % prenocovaní za rok), kým podiely druhej a tretej sú neobvykle vysoké. Osobitnú úlohu má pritom tiež poloha Bratislavy, ktorá podstatne viac ako v predchádzajúcich prípadoch, ovplyvňuje rozlohu jednotlivých zón a počet obyvateľstva sústredného v nich. Vzájomný pomer podielov rozlohy jednotlivých zón, počtu ich obyvateľov a počtu prenocovaní v Bratislave ilustruje tab. 2.

T a b u l k a 2

Percentuálny podiel rozlohy, počtu obyvateľov a počtu prenocovaní v Bratislave podľa jednotlivých zón vzdialenosti.

Zóna	Rozloha km ²	%	Počet obyvateľov	%	Počet prenocovaní	%
1	2	3	4	5	6	7
do 100 km	14 235	11,1	1 751 279	12,8	14 161	7,9
100—200 km	37 161	29,2	3 887 225	28,5	66 217	37,1
200—300 km	43 342	33,8	4 827 600	35,4	69 051	38,6
300—400 km	33 122	25,9	3 165 199	23,3	29 441	16,4

Z údajov v tab. 2 vyplýva, že relatívne najviac navštevujú Bratislavu obyvatelia z druhej zóny, ktorí pri 28,5 %-nom podiele na celkovom obyvateľstve ČSSR tvoria až 37 % objemu návštevníkov Bratislavy. Pre tých, čo prichádzajú z Moravy, tkvie hodnota Bratislavy v jej kultúrnych a historických pamiatkach, u návštevníkov zo stredného Slovenska dominuje viac administratívna a centralitná funkcia Bratislavy. V tretej zóne, ktorej obyvatelia zaznamenali absolútne najväčšie množstvo prenocovaní v Bratislave sa nachádza aj Praha. Pražania uskutočnili v Bratislave vyše 50 % prenocovaní obyvateľov z tretej zóny, čím sa potvrdilo úzke spojenie oboch hlavných miest, vytvárané čulým služobným stykom. Nízky podiel prenocovaní hostí zo vzdialenosti do 100 km možno označiť za typický pre veľké sídla s významnou administra-

tívnou funkciou. Obyvatelia blízkych miest navštevujú takéto centrum väčšinou iba služobne a vo forme výletov na jeden deň, a večer sa vracajú spať, čím sa vymykajú zo štatistiky cestovného ruchu.

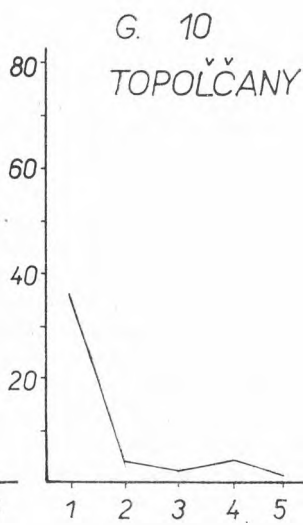
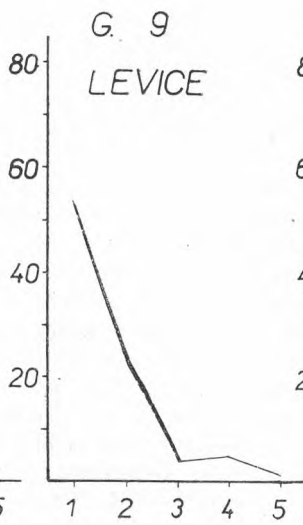
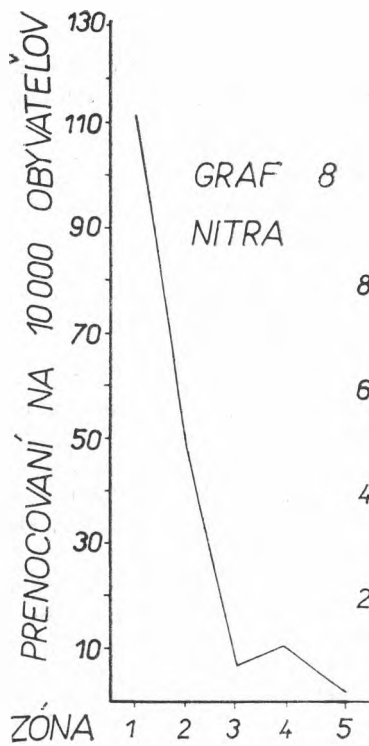
b) Oproti badateľným rozdielom v participite obyvateľov jednotlivých zón na cestovnom ruchu študovaných návštevných miest sú časové zmeny týchto podielov v priebehu roka pri sledovaných návštevných miestach vyrovnanjšie. Ako vidno na grafoch 1, 3 a 7, v prípade Topolčian, Levíc a Bratislavy je priestorové rozloženie záujmu v letnom a zimnom období takmer zhodné. Svedčí to o časovo nemennej hodnote príčin záujmu o tieto miesta, čo môže prekvapíť najmä v prípade prvých dvoch miest. Ubytovacie zariadenia v oboch mestách sú však využívané vysokou mierou účastníkmi služobného cestovného ruchu, pre ktorý je typické rovnomerné časové rozloženie v priebehu roka.

V ostatných študovaných návštevných miestach (Piešťanoch, Nitre, Galante a Sereďi) možno oproti tomu pozorovať určitý pohyb rozmerov sféry záujmu o ich ubytovacie zariadenia počas roka. V letnom období je podiel návštevníkov zo vzdialenejších oblastí väčší, v zimnom období tento podiel klesá. Súvisí to s charakterom cestovného ruchu v letnej sezóne, kedy nastáva obdobie mototuristických výletov, ktorých účastníci etapovite prechádzajú územím republiky a používajú ubytovacie zariadenia často aj v menej atraktívnych miestach. Najvýraznejšie sa tento trend prejavuje na príklade Piešťan (graf 2), ktoré, vďaka svojej povesti kúpeľného strediska, priťahujú v letných mesiacoch návštevníkov z väčšej vzdialenosti. Ďalej sa dá dobre pozorovať i na príklade Sereďi (graf 6), ktorej uzlová poloha podmieňuje, že slúži ako časté miesto prenocovania pre mototuristov, pokračujúcich ďalej smerom na Bratislavu, hore Považím, alebo na stredné, či južné Slovensko. Menej výrazný je tento trend v Nitre (graf 4) a Galante (graf 5), kde sa letná návštevnosť prejavuje menším podielom hostí zo vzdialenosti do 100 km a mierne vyšším podielom návštevníkov zo vzdialenejších území.

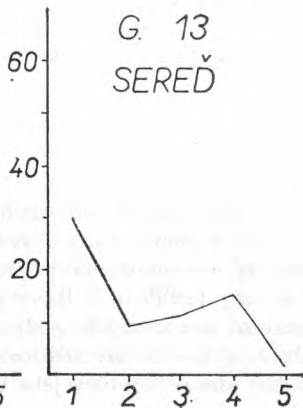
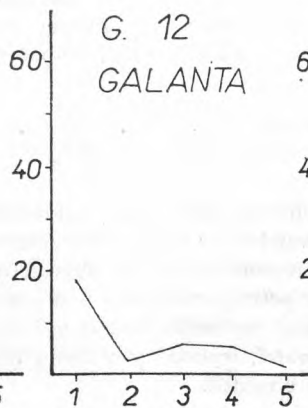
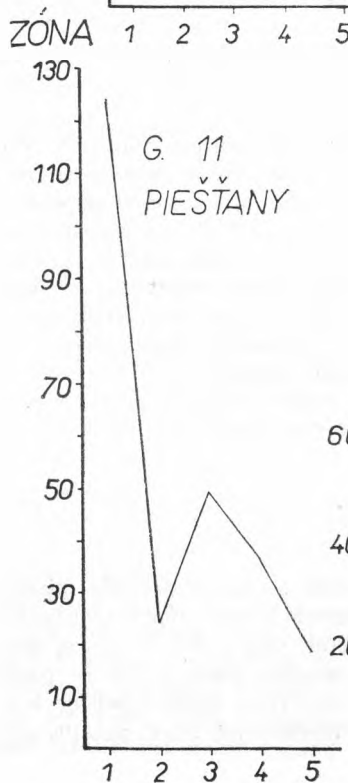
Doterajšie úvahy boli odvodené na základe hodnotenia časti objemu cestovného ruchu v študovaných návštevných miestach, keďže, ako to uvádza aj tab. 1, sa neexcerpovali všetky prenocovania. Tieto rozdiely sú markantné aj na kartodiagramoch. Ak sa však má porovnávať skutočná miera účasti obyvateľov jednotlivých zón na cestovnom ruchu študovaných návštevných miest, treba previesť reprezentatívne číselné charakteristiky do tvaru indexu, vyjadrujúceho počet prenocovaní obyvateľov vybranej zóny vo vzťahu k ich skutočnému objemu. Aby sa odstránili skreslenia, vyplývajúce z nerovnomerného rozmiestnenia obyvateľstva, je vhodné prepočítať objem prenocovaní na 10 000 obyvateľov žijúcich v zóne. Výsledkom takéhoto prepočtu bude index účasti obyvateľov zóny na počte prenocovaní v návštevnom mieste, vyjadrený počtom prenocovaní na 10 tis. obyvateľov príslušnej zóny. Výpočet sa uskutočnil podľa vzorca

$$i_j = \frac{PP_j \cdot 10^4}{PO_j} \cdot \frac{PP}{PP_h} \cdot$$

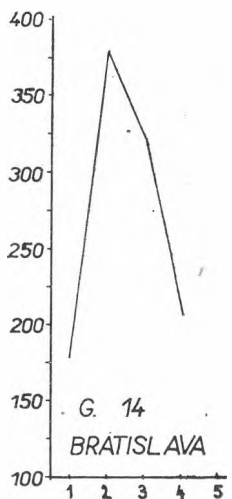
kde i_j je index účasti obyvateľov zo zóny j na cestovnom ruchu návštevného miesta, PP_j — počet prenocovaní obyvateľov zo zóny j hodnotených v rámci reprezentatívneho výberu, 10^4 — sprostredkuje prepočet na 10 tis. obyvateľov zóny j , PO_j — počet obyvateľov zóny j , PP — celkový počet prenocovaní v návštevnom mieste a PP_h — počet prenocovaní hodnotených v rámci reprezentatívneho výberu. Tento index vyjadruje lepšie ako ktorýkoľvek iný ukazovateľ, regionálny význam návštevných miest, určujúc zároveň tiež hlavné kontúry jeho dimenzií.

Graf 8—13. Index účasti obyvateľov jednotlivých zón vzdialenosti na cestovnom ruchu vybraných návštevných miest.

Graf 14. Index účasti obyvateľstva jednotlivých zón vzdialenosti na cestovnom ruchu Bratislavy.

Hodnoty indexu účasti obyvateľov z rôznych zón vzdialenosti na cestovnom ruchu študovaných návštevných miest sú znázornené na grafoch 8 až 14.

Vidno na nich tri typy tvaru kriviek:

Prvý typ reprezentuje krivka na grafoch Nitry, Levíc a Topoľčian (graf 8, 9 a 10). Charakterizuje ju prudký pokles hodnôt indexu účasti obyvateľstva na cestovnom ruchu návštevného miesta medzi prvou a druhou zónou, ktorý pokračuje v miernom sklone i medzi druhou a tretou zónou. Takýto priebeh nasvedčuje na užšie ohraničené, s narastaním vzdialenosti rýchlo doznievajúce zázemie návštevného miesta. Skutočný dosah týchto návštevných miest končí vzdialenosťou 200 km. Vo vnútri 200 kilometrového okruhu sa prejavuje ich príťažlivosť rozličnou mierou, určenou predpokladmi každého návštevného miesta pre cestovný ruch, medzi ktorými má veľkú úlohu aj kapacita ubytovacieho fondu.

Druhý typ priebehu krivky hodnôt indexu účasti obyvateľstva dokumentujú grafy Piešťan, Galanty a Sereď (graf 11, 12 a 13). I keď ide znova o návštevné miesta s rôznymi absolútnymi hodnotami indexu, je tvar sféry ich vplyvov v hlavných rysoch podobný. Medzi ťažiskovou prvou zónou a tretou zónou leží druhá zóna s nižšou intenzitou návštevnosti. Táto skutočnosť spolu s relatívne vysokými hodnotami indexu poukazuje na to, že všetky tri návštevné miesta patria k zastávkam výletného cestovného ruchu i keď hodnoty indexu účasti obyvateľstva Galanty a Sereď poukazujú na ich nevelký absolútny význam z hľadiska cestovného ruchu ČSSR. V Piešťanoch sú vyššie hodnoty účasti obyvateľov tretej a štvrtej zóny vyvolané letnou návštevnosťou kúpeľov a blízkej vodnej nádrže, ktoré lákajú početných mototuristov k 1–2 dennému pobytu.

Tretí typ krivky hodnôt indexu účasti obyvateľstva možno nájsť na grafe Bratislavy (graf 14). Na rozdiel od všetkých ostatných prípadov nie je intenzita účasti obyvateľstva na cestovnom ruchu Bratislavy najväčšia v jej blízkom okolí, naopak, tu dosahuje minimum. Potvrdzujú sa tým naše predchádzajúce úvahy o osobitnom charaktere sféry vplyvov návštevných miest s významnou centrálnou funkciou. S touto funkciou súvisia aj vysoké hodnoty indexu v druhej a tretej zóne. Pre obyvateľov z týchto vzdialeností je Bratislava miestom pobytu z rozličných dôvodov. Medzi nimi vyniká podiel služobných ciest a prenocovaní mototuristov.

Uskutočnená analýza gravitačného zázemia vybraných návštevných miest v oblasti západného Slovenska ukázala, že i v rámci tak morfológicky jednotvárnej krajiny ako je Podunajská nížina, existujú rozdiely v rozmeroch a tvare gravitačného zázemia návštevných miest. Činiteľmi, ktoré sa podieľajú na vytváraní týchto rozdielov sú poloha sídla, veľkosť jeho ubytovacej kapacity, zariadenia vyvolávajúce služobný cestovný ruch, rozmiestnenie obyvateľstva v širších regionálnych rozmeroch — teda tie faktory, alebo ich obmeny, ktoré sa spomínajú v tretej časti našej štúdie. I tento výskum potvrdil platnosť P o s e r o v ý c h zhrnutí o činiteľoch, formujúcich gravitačné zázemie návštevných miest (9).

Použitá metóda umožňuje posúdiť na exaktnej báze priestorovú dislokáciu návštevníkov študovaných miest, zaznamenaných reprezentatívnym výberom a zároveň sa vyjadriť ku zmenám ich rozmiestnenia v priebehu roka. Na základe týchto údajov a analýzy indexu účasti obyvateľstva jednotlivých zón na cestovnom ruchu návštevných miest môžeme pri študovaných návštevných miestach rozlíšiť tri typy foriem sféry ich vplyvov:

1. typ — návštevné miesta s úzkym gravitačným zázemím. Patria sem návštevné miesta, pri ktorých celú polovicu objemu prenocovaní uskutočňujú návštevníci z okruhu 100 km a až celé dve tretiny prenocovaní návštevníci zo vzdialenosti do 200 km. Hodnoty indexu účasti obyvateľstva prvej zóny niekoľkonásobne presahujú hodnoty indexu všetkých ostatných zón, pričom môžu — podľa objemu ubytovacej kapacity návštevného miesta, resp. podľa jeho významu — nadobúdať rôzne absolútne hodnoty. K tomuto typu patria jednak mestá s ohraničeným regionálnym významom ako sú Topoľčany, Levice, ale tiež mestá, ktorých gravitačná sila v priebehu roka kolíše (Piešťany). Ubytovacie zariadenia prvých dvoch miest navštevujú hostia zo vzdialenosti viac ako 200 km iba sporadicky, najčastejšie bez toho, že by si tento pobyt vopred plánovali. Aj priemerná dĺžka pobytu hostí z bližšieho okolia nedosahuje väčšie hodnoty (Topoľčany 1,8 a Levice 1,4 dňa), čo nasvedčuje, že na návštevnosti týchto miest sa v silnej miere podieľa pasantský cestovný ruch. Krátkodobý pobyt hostí z blízkeho okolia je charakteristický aj pre zimnú návštevnosť Piešťan, pri ktorých iba rozšírenie sféry vplyvov v letných mesiacoch podmieňuje zvýšenie hodnôt indexu účasti obyvateľov vzdialenejších zón.

2. typ — návštevné miesta s relatívne širším gravitačným zázemím. Odlišujú sa od prvého typu najmä väčšou účasťou obyvateľov vzdialenejších zón na ich cestovnom ruchu a z toho rezultujúcim znížením podielu prenocovaní obyvateľov bývajúcich vo vzdialenosti 100 km (do 40 %), resp. 200 km (do 55 %). Aj pri tomto type však index účasti obyvateľov z prvej zóny niekoľkokrát presahuje hodnoty indexov ostatných zón. Z analyzovaných návštevných miest možno k tomuto typu priradiť Nitru, Galantu a Sereď. Aj keď sú absolútne hodnoty indexu účasti obyvateľstva týchto troch návštevných miest rôzne, relácia medzi indexami jednotlivých zón je podobná. Sú to mestá, ktoré v rozmeroch úmerných svojej ubytovacej kapacite, priťahujú návštevníkov až zo vzdialenosti do 400 km, pričom príčina tejto atraktívnosti môže byť odlišná (Nitra — kultúrno-historické centrum a komunikačný uzol; Sereď a čiastočne i Galanta — komunikačná poloha na významnej mototuristickej trase).

3. typ — návštevné miesta so širokým gravitačným zázemím. Charakteristická je pre nich strata priority podielu obyvateľov najbližšej zóny na celkovom objeme prenocovaní a vysoké hodnoty podielu prenocovaní hostí zo vzdialenejších návštevných miest (nad 30 %). Tento zvrät v poradí hodnôt jednotlivých zón vzdialenosti odzrkad-

lujú aj nižšie hodnoty indexu účasti obyvateľov prvej zóny na cestovnom ruchu návštevného miesta. V študovanom území má takto tvarované gravitačné zázemie Bratislava, ktorá tak prezentuje svoje popredné miesto v cestovnom ruchu ČSSR, ilustrované tiež mimoriadne vysokými hodnotami indexu účasti obyvateľstva celej republiky v jej ubytovacích zariadeniach. Detailnejšie analýzy návštevnosti Bratislavy potvrdzujú, že jej cestovný ruch vykazuje typické znaky veľkomestských návštevných centier — krátku priemernú dĺžku pobytu hostí, veľký podiel služobného cestovného ruchu, zvýšený príjem návštevníkov z hierarchicky vyššie postavených sídiel (Praha) a pod.

Vyčlenené typy návštevných miest, rozlišujúce rozmery ich gravitačného zázemia, predstavujú iba torzo z typizácie uskutočnenej na podobných základoch. Podobnosť študovaných návštevných miest neumožnila v rámci tohto výskumu predstaviť ďalšie exempláre z typologickej škály, ktorá zatiaľ síce neexistuje, ale ktorej potreba sa v súvislosti s rozvojom výskumov gravitačného zázemia návštevných miest čoraz viac pociťuje. Ďalšie výskumy by mali doplniť chýbajúce typy a zároveň vytvoriť základňu údajov vhodných pre porovnanie medzi rôznymi typmi i vo vnútri nich. Nedostatok materiálov na porovnanie bráni zatiaľ formulovaniu širších, všeobecnejšie platných konštatovaní o súvise objemu cestovného ruchu návštevného miesta, či veľkosti jeho ubytovacieho fondu s rozmermi a charakterom jeho gravitačného zázemia a pod.

Napriek malému počtu analyzovaných návštevných miest možno však zdôrazniť veľký význam rozmiestnenia obyvateľstva pre určenie rozmerov sféry vplyvov návštevného miesta a podielu obyvateľov jednotlivých zón vzdialenosti na jeho cestovnom ruchu. Ako vidno z grafických príloh, prítomnosť aglomerácie Prahy je badateľná pri hodnotách všetkých ukazovateľov rozsahu vplyvov návštevných miest. Toto poznanie nastoluje metodický problém, ako vyriešiť exaktné stanovenie podielu jednotlivých významnejších sídiel na cestovnom ruchu študovaného miesta a zároveň tiež, ako určiť hranice jeho gravitačného zázemia.

V úvodných častiach našej práce sa detailnejšie rozoberali niektoré teoretické otázky gravitačného zázemia návštevných miest. Predstavený výskum nemohol však prispieť ku ich praktickému overeniu, keďže z dôvodov, ktoré sa spomínajú v časti venovanej otázkam spracovania podkladového materiálu neboli k dispozícii údaje potrebnej kvality. Najviac sa negatívne vplyvy štruktúry údajov prejavili v súvislosti s pokusmi určiť hranice gravitačného zázemia študovaných návštevných miest, lebo materiál, analyzovaný na úrovni zón širokých 100 km, bol príliš všeobecný. Neumožňoval rozlíšiť priebeh hraníc gravitačného zázemia návštevného miesta, a teda vyhraničiť územie, v ktorom majú vzájomné vzťahy medzi návštevným miestom a miestami pobytu účastníkov trvalejší charakter. Pre splnenie tejto úlohy bude potrebný nielen iný podkladový materiál, ale tiež voľba takého metodického postupu, ktorý umožní detailnejšiu analýzu priestoru.

Napriek tomu, že sa z podobných dôvodov zúžila hodnota uskutočneného výskumu, umožnil tento aspoň do určitej miery ilustrovať charakter problémov, súvisiacich s výskumom gravitačného zázemia návštevných miest a dokumentovať i niektoré jeho konkrétne črty. Naďalej však zostáva dôležitou úlohou pre budúcnosť ďalšie rozpracovanie teoretických i praktických problémov gravitačného zázemia návštevných miest.

LITERATÚRA

1. Abella M., *Alföldi városaink szerepe belső idegenforgalmunk áromlási szerkezetének alakulásában*, Földrajzi értesítő, 1967, č. 3, str. 407—426. — 2. Deasy G. F. — Griess

P. R. *Impact of a Tourist Facility on its Hinterland*, Annales of the Assoc. of Amer. Geogr. V. 56, 1966, č. 2, str. 290—306. — 3. Dodt J., *Der Fremdenverkehr im Moseltal zwischen Trier und Koblenz*, Forschungen z. dt. Landeskunde, B. 162, 1967, str. 211. — 4. Gehrke H., *Der Fremdeneinzugsgebiet des Badeortes Binz*, Probleme der Geographie des Fremdenverkehrs, Geogr. Gesell. der DDR, Leipzig 1968, str. 103—114. — 5. Hasbargen L., *Die Ostfriesischen Inseln*, Forschungen zur dt. Landeskunde, B. 141, 1963, str. 201. — 6. Jovičić Ž., *Turistička kretanja*, Beograd 1966, str. 135. — 7. Ludwig E., *Die Entwicklung des Raumes von Ruhpolding zum Fremdenverkehrsgebiet*, Hattenhof, 1958, str. 76. — 8. Mariot P., *Príspevok ku klasifikácii návštevných miest*, Acta Geogr. Univ. Comenianae, Geographica economica, Nr. 10, Bratislava, 1970. — 9. Poser H., *Geographische Studien über den Fremdenverkehr im Riesengebirge*, Göttingen, 1939, str. 171. — 10. Pöschl A., *Fremdenverkehr und Fremdenverkehrspolitik*, Berlin, str. 299.

11. Ruppert K. — Maier J., *Naherholungsraum und Naherholungsverkehr*. Studienkreis für Tourismus e. V. Starnberg, 1969, str. 95. — 12. Samolewitz R., *Fremdenverkehr und Geographie*, Diss. Arbeit Maschinenschr., 1953. — 13. Schlieter E., *Viareggio*, Marburg/Lahn, Margurger Geogr. Schriften, H. 33, str. 196. — 14. Schneider E., *Die Wirtschaftsgeographie des Arlbergs*, Wiener Geographische Schriften, 15, 1962 Wien, str. 63. — 15. Schulz A., *Der Erholungsverkehr im Naturpark Siebengebirge unter besonderer Berücksichtigung der Tagesbesucher*. Berichte zur dt. Landeskunde, Bd. 39, 1967 H. 1, str. 70—81. — 16. Weber A., *Geographie des Fremdenverkehrs im Fichtelgebirge und Frenkenwald*, Mitt. d. Fränkischen Geogr. Gesellschaft, B. 5, 1958 str. 35—109. — 17. Woll H., *Der Fremdenverkehr im Bodenseegebiet*. Weinheim/Bergstr. 1962, str. 156.

Do redakcie došlo 19. 8. 1969

Peter Mariot

RÄUMLICHE ASPEKTE DES FREMDENVERKEHRS UND FRAGEN DES EINZUGSGEBIETES DER FREMDENVERKEHRSORTE

Der Artikel besteht aus drei thematischen Teilen. Die Einleitung ist einem allgemeinen Überblick auf einige funktionellen Aspekte der Beziehungen zwischen Fremdenverkehr und Raum gewidmet. Der zweite Teil befasst sich mit den theoretischen und methodischen Fragen des Einzugsgebietes der Fremdenverkehrsorte und der dritte mit den Ergebnissen konkreter Forschungen über das Einzugsgebiet ausgewählter Fremdenverkehrsorte in der Westslowakei.

Seine Betrachtungen über die funktionelle Ausnützung des Raumes durch die Teilnehmer des Fremdenverkehrs knüpft der Autor auf Jovičić's (6) Raummodell des Fremdenverkehrs, das er näher konkretisiert. Er geht davon aus, daß die zwei Pole des funktionellen Schemas des Fremdenverkehrs (der Herkunftsort — Mp und Fremdenverkehrsort — Nm) mit drei funktionell verschiedenen Elementen, mit der Zuzugstrasse (Pt), Rekreationstrasse (Rt) und Rückfahrtstrasse (St) verbunden werden können. Auch wenn ihre genaue Identifikation in der Wirklichkeit nur selten möglich ist, so ist es doch sinnvoll diese funktionellen Elemente im Zusammenhang mit den verschiedenen Arten des Benehmens, der Ansprüche und Ausgaben der Teilnehmer des Fremdenverkehrs entlang der Zutritts-, Rekreati- und Rückreisestrassen zu unterscheiden. Die gegenseitigen Beziehungen zwischen den erwähnten Elementen des Funktionsschemas des Fremdenverkehrs sind kompliziert (Abb. 1). Im Rahmen der geographischen Erkundungen des Fremdenverkehrs sollte man ihnen mehr Aufmerksamkeit schenken. Das dargestellte Modell soll eine Anregung zur Lösung der Fragen des funktionellen Aufteilens des Raumes vom Standpunkt des Fremdenverkehrs sein.

Einen Teil der Problematik der Raumbeziehungen zwischen den Fremdenverkehrs- und Herkunftsorten der Teilnehmer des Fremdenverkehrs kann man mit der Thematik des Einzugsgebietes der Fremdenverkehrsorte identifizieren. Nach Jovičić (6) sind die Richtungen der Einflüsse im Hinterland der Fremdenverkehrsorte und im Hinterland der Herkunftsorte der

Teilnehmer des Fremdenverkehrs verschieden. Im ersten Fall bilden sie eine Kontraktionszone, im andere eine Dispersionszone (Abb. 2). Denjenigen Teil der Kontraktionszone, wo sich der attraktive Wert des Fremdenverkehrsortes in der Form von ständigen, oder periodisch vorkommenden Beziehungen zu bestimmten Aufenthaltsstätten der Teilnehmer des Fremdenverkehrs äußert, kann man als das Einzugsgebiet des Fremdenverkehrsortes bezeichnen.

Obwohl bereits Poser (9) die Faktoren feststellte, von welchen die Dimensionen und der Charakter der Einzugsgebiete von Fremdenverkehrsorten abhängen, dokumentierten doch nur wenige Autoren deren Einflüsse an konkreten Beispielen. Aus diesem Grund versuchte der Autor in der Einleitung des an Problemen des Einzugsgebietes von Fremdenverkehrsorte gewidmeten Teiles die wirkliche Rolle dieser Faktoren so zu illustrieren, wie sie sich aus den Ergebnissen mehrerer bisheriger Forschungen ergaben.

Ein besonderer Absatz des Beitrags ist den methodischen Fragen der Untersuchung über die Einzugsgebiete von Fremdenverkehrsorten gewidmet. Der Autor erörtert die Ursachen der schwachen Vertretung der in diese Richtung orientierten Forschungen in der Wissenschaft über den Fremdenverkehr (Mangel an statistischen Angaben, methodische Schwierigkeiten, Geringschätzung deren Bedeutung für die Theorie und Praxis). Gleichzeitig kommentiert er die drei mögliche Arten der Gewinnung von Unterlageangaben für die Erforschung der Einzugsgebiete von Fremdenverkehrsorten (Auszüge von den Eintragungen der Übernachtungseinrichtungen, Befragungen, PKW-Zählungen) und die Hauptzüge des methodischen Vorgehens mancher Autoren bei der Analyse der Einzugsgebiete von Fremdenverkehrsorten.

Der fünfte Teil des Artikels präsentiert die Ergebnisse einer konkreten Untersuchung der Einzugsgebiete einiger ausgewählten Orte im ebenen Teile der Westslowakei. Durch Auszüge von den Büchern der Übernachtungseinrichtungen ermittelte der Autor die Zugehörigkeit der einheimischen Besucher in den ausgewählten Orten je nach den Bezirken ihrer Wohnstätten und vermerkte die Anzahl ihrer Übernachtungen. Dabei benützte er die repräsentative Methode. Den Anteil der Anzahl der festgestellten Übernachtungen am Gesamtvolumen des Fremdenverkehrs im untersuchten Fremdenverkehrsort ist in der vierten Kolonne der Tabelle 1 angeführt.

Die Angaben von Mai 1967 bis April 1968 sind, mit Hilfe einer 8-stufigen Kreisgrößenskala, in Kartodiagrammen dargestellt (Karten 1-7: 1 = 1-49, 2 = 50-99, 3 = 100-199, 4 = 200-399, 5 = 400-799, 6 = 800-1599, 7 = 1600-3199, 8 = über 3200 Übernachtungen in der untersuchten Zeitspanne). Diese Beilagen illustrieren die Hauptzüge der Verteilung der Interessensphären um die einzelnen Besuchsorte.

Weitere Analysen der Dimensionen und des Charakters der Einzugsgebiete der untersuchten Fremdenverkehrsorte wurden aus zwei Aspekten, dem räumlichen und zeitlichen Aspekt, durchgeführt. Den Raumaspekt repräsentieren 5 Entfernungszonen, in die alle Bezirke der ČSSR einbezogen wurden (bis 100 km, 100-200 km, 300-400 km, über 400 km Luftlinie zwischen den Bezirkshauptstädten und dem untersuchten Fremdenverkehrsort). Der Zeitaspekt wurde mit Hilfe des prozentuellen Anteils der Anzahl von Übernachtungen der Besucher aus den erwähnten Zonen in der Sommer- (Juni-August) und Winterperiode (Dezember-Februar) analysiert.

Diese zeitlich-räumliche Betrachtung des Einzugsgebietes der studierten Fremdenverkehrsorte ermöglichte es den prozentuellen Anteil der Anzahl von Übernachtungen der Einwohner einzelner Zonen in der Sommer- und Winterperiode separat auszudrücken. Die geometrische Darstellung dieser Anteile ist in den Graphen 1-7 (— Sommerperiode, - - - Winterperiode) enthalten.

Um den Einfluß der durch die ungleichmäßige Verteilung der Einwohner einzelner Zonen, und durch das unterschiedliche Volumen des Reiseverkehrs in den Fremdenverkehrsorten verursachten Entstellung zu vermindern, wurde ein Index der Teilnahme der Bevölkerung einzelner Zonen am Fremdenverkehr des betreffenden Fremdenverkehrsortes konstruiert, der nach der folgenden Formel berechnet wurde:

$$i_j = \frac{PP_j \cdot 10^4}{PO_j} \cdot \frac{PP}{PP_h}$$

wo i_j = Index der Beteiligung der Einwohner der Zone j am Fremdenverkehr des untersuchten

Fremdenverkehrsortes, PP_j = Anzahl von Übernachtungen der im Rahmen der repräsentativen Auswahl bewerteten Einwohner aus der Zone j , 10^4 vermittelt die Umrechnung auf 10.000 Einwohner der Zone j , PO_j = Anzahl der Einwohnerschaft der Zone j , PP = Gesamtzahl der Übernachtungen im Fremdenverkehrsort, und PP_h = Gesamtzahl der im Rahmen des repräsentativen Auswahl bewerteten Übernachtungen. Die Werte der so gewonnenen Indexe sind in den Graphen 8–14 dargestellt und sie wurden einer näheren Analyse unterworfen.

Aufgrund dieser Aufklärung des Einzugsgebietes der ausgewählten Fremdenverkehrsorte in der Westslowakei, sowie auch aufgrund der analysierten Werte, die die Größe und den Charakter des Einzugsgebietes angeben, wurden drei Typen von Fremdenverkehrsorten festgelegt: 1. Fremdenverkehrsorte mit engem Einzugsgebiet (Topoľčany, Levice, Piešťany), 2. solche mit einem verhältnismäßig breiteren Einzugsgebiet (Nitra, Galanta, Sered') und 3. solche mit breitem Einzugsgebiet (Bratislava).

Abschließend konstatiert der Autor, daß die ermittelten Typen nur einen Teil der ganzen Typenskala der Einzugsgebiete von Fremdenverkehrsorten darstellen. Die übrigen Typenvarianten werden helfen um noch andere Untersuchungen der Einzugsgebiete von Fremdenverkehrsorten durchzuführen, deren Anteil an der geographischen Forschung des Fremdenverkehrs in der Zukunft erhöht werden sollte.

Aus dem Slowakischen übersetzt von J. Belaj

Abb. 1. Schema des Raummodells des Fremdenverkehrs (Mp = Herkunftsort der Teilnehmer des Fremdenverkehrs, Pt = Hinfahrtstrasse, Rt = Rekreationstrasse, St = Rückfahrtstrasse, Nm = Fremdenverkehrsort).

Abb. 2. Schema der Einstellung der Beziehungen im Hinterland des Fremdenverkehrsorten (Nm) und des Herkunftsortes der Teilnehmer am Fremdenverkehr (Mp) — (nach Jovičič).

Karte 1. Angehörigkeit der Besucher von Bratislava je nach den Herkunftsbezirken. (Legende: 1 = 1–49, 2 = 50–99, 3 = 100–199, 4 = 200–399, 5 = 400–799, 6 = 800–1599, 7 = 1600–3199, 8 = über 3200 Übernachtungen in der untersuchten Zeitspanne).

Karte 2. Angehörigkeit der Besucher von Galanta je nach den Herkunftsbezirken. (Legende wie bei Karte 1).

Karte 3. Angehörigkeit der Besucher von Levice je nach den Herkunftsbezirken. (Legende wie bei Karte 1).

Karte 4. Angehörigkeit der Besucher von Nitra je nach den Herkunftsbezirken. (Legende wie bei Karte 1).

Karte 5. Angehörigkeit der Besucher von Piešťany je nach den Herkunftsbezirken. (Legende wie bei Karte 1).

Karte 6. Angehörigkeit der Besucher von Sered' je nach den Herkunftsbezirken. (Legende wie bei Karte 1).

Karte 7. Angehörigkeit der Besucher von Topoľčany je nach den Herkunftsbezirken. (Legende wie bei Karte 1).

Graphen 1–7. Anteil der Besucher aus einzelnen Entfernungszonen in der Sommer — (————) und Winterperiode (— — — —).

Graphen 8–13. Index der Beteiligung der Einwohnerschaft einzelnen Entfernungszonen am Fremdenverkehr in den ausgewählten Fremdenverkehrsorten.

Graph 14. Index der Beteiligung der Einwohner einzelnen Entfernungszonen am Fremdenverkehr in Bratislava.